

A. Gergely András

HETVEN TÉTEL

VARGA LAJOS MÁRTON 70. SZÜLETÉSNAPIJÁHOZ¹

Prózaí Szerzőnek talán nem illetlen jeles üdv-napjára éppen szóvirággal kedveskedni... De mert magam sem vagyok alanyi poéta, inkább fáradozom azon, hogy méltó memoárral tisztelegjek az Élet és Mű közötti parnasszuson kitartó vándorként kutakodó, életút-hosszan alanyi Mások respektálásában serénykedő Alkotónak. Alkotónak, kinek révén talán sokan mások keltek át a nagylászlói „Túlsó Partokra”, s ettől mintha épp a maga váltig megőrzött „révész-léte”, poézis és mimézis közötti tolmács-szerepe lett volna meghatározóbb, nem pedig az ügyeletes művészeti „megmondóember” tónusa...

Két eltérő, kombattáns lényegű alkotói profil sorsalakító szellemisége formálja korszakosan azt a markáns tónusú publicistai személyiséget, aki épp most, napjainkban tölti be hetvenedik születésnapját. Varga Lajos Márton, ki e kettősség aktora és fennen-hordozója is egyúttal, sodró emberi példázattal s méltóképpen rangos presztízzsel töltött katedrán oly éveket, melyek egész diáknemzedéknyi értelmiségiben hagytak feledhetetlen nyomokat, ugyanakkor több évtizedre szólóan alakította a másik, s a maga vitathatatlanágában is korszakos, idézhetőségében is mulékony/mulandó természetű irodalomkritikai produktumát. E két (vagy tán több) élményvilág, azaz határozott intenció a lét kérdéseire választ remélve, egy életút vállalásos karakterében ötvöződik, s válik az Alkotó által megteremtett emléktörődék, diák-módra földidézett tisztelgés, visszafogott pirongással előadott hódolat tárgya mellett egy kegyetlenül-alaposan involvált, elmélyült tudástökére épülő teljesítmény összletévé.

Vallomásos merészség kell ezért ahhoz, hogy textuálisan is hiteles legyen, s ne kelljen kényszeredetten álbölcsnek álcázódnia, de ne is legyen zsenirozóan kisszerű ez az üdvözlés. A hetvenes évhatár már sok ahhoz, hogy szerzői életút-állomásokat keresgéljünk wikipédiás felületeken vagy irodalmi folyóiratokban megmutatkozott lenyomatokban, de szűkítően kevés is arra, hogy példaképpen a hetvenes évek végi, retorikus és sztentori bravúrokkal gazdagított főiskolai óráit idézzük előbbre, s ne az

1 /kivonat egy Festschrift-előhangból, VLM születésnapjára készült hallgatói ajándékkötetből, 2012. szeptember/.

utóbbi évek kritikai reflexióit vagy világképi vitáit. Miközben VLM kitartó évtizedek során meg-megnyitotta zárt művi világok egy-egy kiskapuját és sejdíteni engedte strukturális opciók műremekbe szabott változatait olyan életművekben, mint Sánta Ferencé, Balogh Edgáré, Kiss Benedeké, Csorba Győzőé, Ágh Istváné, Nagy Lászlóé, Határ Győzőé, Utassy Józsefé, Spiróé vagy Csepeli Györgyé, Mészölyé vagy Gion Nándoré, Krasznahorkaié vagy Bálint Tiboré..., addig gondoskodó aggálya kiterjedt olyan lírai világok összefogása felé, amilyen a *Kritika két hangra* (rádió-interjúk, 1994) vagy az *Írók Budapestje* (Népszabadság-interjúk 1993–1996) kötetek, vagy más miliő-meghatározó gyűjteményes szövegválogatások (*Expander*, 2010; *Szívzuhogás*, 1986), esetleg az *Erők és terek* kötet is (2006), ahol a szerkesztői tónus a válogatásban lakozik, nem pedig a felülnézeti képben.

Nem lévén irodalmár, nem kotnyeleskedem szerkesztői, irodalomkritikai-rovatvezetői funkciójának (*Népszava*, 1972–1977) eredményeibe, vagy a nyolcvanas évek közepétől (1986) a Kortárs kritikai rovatvezetésében, majd 1994-től a *Népszabadság* munkatársaként meg a *Rádió* műsorszerkesztőjeként átélt alkotói életútja egyes állomásait körülvevő képbe. Az összegző szakmai és életmű-értékelést szívesen meghagyom másoknak, illőképpen hozzáértőknek s avatottabbaknak – bár fölbecsülte ezt már a hivatalosság meg a szakmai nyilvánosság 1989-ben a József Attila-díjjal, s magával az oeuvre illetően elfogadó elismerésével is! De amit vélhetően aligha fognak mérlegelni a pályatársak, inkább szólnék „korai” oktatói énjéről, egy bár nyilvános, mégis rejtett jelentés-mélységről, melyet talán legmeghatározóbb jelzővel: *vállalásos* mivoltával szertretnék interpretálni.

Kézre eső megoldásként elővehetném az OSZK repertóriumában is százas nagyságrendű interjú-tömegét,² rádiós műsorszerkesztési időszakának szinte könyvtárnyi hanganyagát, irodalmi kerekasztal-beszélgetések, viták, felvezetések és vélemény-harmonizálások tengerében rögzített véleményformálásait. De amit mindezek „mennyeségi” egyenlegében is hangsúlyosan ambivalensnek érzékelek, talán ennél már markánsabban mérvadó. Van ugyanis írása-

2 interjú-jegyzék, 110 tétel, OSZK: [http://w3.oszk.hu/repscr/wwwi32.exe/\[in=rprs2.in\]/](http://w3.oszk.hu/repscr/wwwi32.exe/[in=rprs2.in]/)

iban-interjúiban, e szakmaközéleti és bennfentes tolmács-szerepben egyfajta kérlelhetetlen *feladattudatosság*, mely ugyanakkor az *átélés és empátia* puha kíváncsiságával gazdag. Ez mintha egyenest az olvasói/hallgatói szerepkör lenne, miközben evidenssé teszi, hogy már pusztán a kérdezésben, a ráhagyásban, az összekötő fragmentumok sorjázása közben is szükségképpen jelen van a *szerepvállaló ember*, a morális küzdőfél, a szakmatitkokra vadászó kibic is: a befogadói érdeklődés szolgálata a feladat, nem a kérdezői „jobbantudás”...

Eközben filosz alapiskolázottsága valamiképpen a dolgok helyének, a normarendek elvont törvényének keresésére ösztökélte legkivált. Szinte „strukturalista” egzaktágú közelítései magához a műhöz-alkotóhoz-életúthoz, s mögöttük a kontextuális univerzumhoz kapcsolódnak, jószerivel állandósult értékteret teremtve az egyes oeuvreök és alkotói személyiségek köré. Ez az igazsáért öltre menni kész elegancia, s a vele társuló beleérző együttgondolkodás egyfajta száraz eszélyességet kölcsönöz rendre a szerzői narratíváknak, puha paradigmaváltásokkal véve körül az interjúk interakcióinak másik szereplőjét. „A” szereplőt, hisz magamagát jószerivel föl sem tüntetné legszívesebben, ha ugyan el nem rejti is olykor egy-egy vágással, kivonul véleményalkotással a diskurzusban kibontakozó Ént a rádiófelvétel akusztikájából, a kritikai értékrendek objektivitás-köpoenyegéből. Ez a vállalt visszazorultság, amely nem(csak) „politikailag korrekt”, hanem dialógusokban is alkuképes megoldás, mélyen megmarad a befogadóban, nem pusztán mint a józan helyzettudat szükségességének hangsúlyozása, hanem a morálisan involvált és felelős közlésmódra okvetlenül jellemző méltányosság, sőt féltő aggályosság megjelenésmódja. S valamiképpen ezt a korrekt, közlésképes, láttatni merész és belátatni bölcs alapviselkedést érzem ki vagy olvasom bele utóbb az Erők és terek kötetbe, továbbá az „interjú-könyvekbe” is. Közölni, ami volt – de csahos politizálástól menten; árnyalt vélemény-együttest tálalni – mint a megfontolások és belátások panorámáját; s véleményezni szolidan, egyértelműen – de harsányságok nélkül... – voltaképpen ezt érzem oly természetű publicistai, literátori, alkotói attitűdnek, mely teljességgel párhuzamos a politikai líra, a nemzeti önérzet, a szerzői életművekben mélyen megbúvó alkotói szuverenitás mindenkori fölfejtésével és felmutatásával – vagyis a későbbi VLM-életmű javával is. Nemcsak ez az „Erőtér”-kötet, de a többi, sok tucatnyi írás, százaz nagyságrendű rádiós irodalmi műsorszerkesztés, interjúk, alkotói élet-

utakhoz komponált kritikai értékelések raklapnyi tömege is hordozza ugyanezt a mentális pozíciót...: *átérezni-megérteni, megnevezni, értékelni, és közzétenni ama morális fennköltég kegyelmi állapotában, amelybe nem a kutató pillantása, hanem az erkölcsi világrénd ontológiai státusza kényszeríti az embert.* Úgy vélem, még ha túlegyszerúsítettem képlet lenne is, s Ő maga alighanem elkülönöződne ettől a minősítéstől, merhetném kimondani: Varga Lajos Márton életútja az ELTE magyar-könyvtár szakának elvégzésétől, a szakszervezeti közművelődési munkatársként beilleszkedéstől a filozófia-esztétika főiskolai oktatásán át a szerkesztő-rovatvezető-újságíró-riporter-kritikus életmű kiteljesüléséig és tovább is olyan kulturális misszió, melybe Őt magát is a tudás felelőssége, a megértés kockázata, a közlés alkotói kényszere sodorta. A más sodrásoknak ugyanakkor zordan ellenállt nem egy esetben, tanárként, Népszavásként, rádiósként is – 1983-tól a Magyar Rádió irodalmi osztályának szerkesztője, 1991–93-ban osztályvezetője volt –, de mindig virított kivételes képessége azzal, hogy Mások sodrásainak utat engedett, ha érvényesen és korszakosan szóltak, ezt előcsalogatni pedig fölötte ügyes tehetsége volt-maradt abban, kiénekelje a kérdezett Énjét a rejtőzködésből, s rábíra (nem a kérdezői vízióknak megfelelésre, hanem) *az önfelmutató valómásra*. Ehhez pedig mint „módszertanáról” írja az *Írók Budapestje* kötet bevezetőjében: „csak annyit kérdezni, amennyit feltétlenül muszáj, amennyi még nem beavatkozás”... De aki a kérdés mesteriségét is megtanulta, a rákérdés óvatosságával és a tiszteletadás alázatával együttesen, az jól tudja: már a kérdésben is mindig jelen van a Másik respektálása, a kérdező mibenléte, lénye sugárzása, hitelessége és a megérintés felelőssége ugyancsak.

E felelősség vitatására megannyian érveket szánának, s nem is keveset. Azonban kontrasztképp állítható, hogy a „mindentudás” szakmai gögje és publicista-betegsége nem nyomorgatta VLM-et, ugyanis kínos precizitással ügyelt rá, hogy a legkevésbé merészkedjen olyan kulturális terekbe, ahol nem érezhette magabiztos hangjának jogos érvényességét... Merészség, vagy ami rosszabb, némi „mondani bátor” korlátoltság kellene ahhoz is, ha most valamifajta áttekintő-összegző allelújút próbálnék kreálni a **Hetvenedikre**, olyasvalakinek, kitől a jelzőgazdag és tematikusan is pontosan strukturált „oktatási anyag” úgy vágott fejbe mindenkit egykoron, hogy vagy azonnal elmenekült az esztétikai-irodalmi-művészeti-tudományos közegből, vagy mindmáig elhivatottan hordozza, hálával

őrzi és maga is gyarapítani próbálja az indíttatás motiváló energiáit. Ez a (minimum *megérintettség*, de nem csekély pontosítással inkább) ajándékba kapott vállalásosság köteteiben is érzékletesen jelen van, s szem elől téveszthetetlenül jelzi, mit kaphatott szellemi útravalónak a könyvtárosok-népművelők-pedagógusok megannyi főiskolai évfolyama... – olyan kultúrsokkot, a megfelelnem-tudás kínját és felelős kötelezettségét, mely elidegenítette azokat, akik nyűgösen viselték a kritikai pillantást, amit várni igen, de vágni már kevéssé tudtak volna azután. Sokakra hatott viszont késztetésként a kapható s ígéretes élménytömeg, melynek révén VLM esztétika vagy filozófia óráin zavarba kergetően szembesített a kvázi-tudott, „ismert” világok-művek-attrakciók felmérhetetlen komplexitásával, illetve azzal is, hogy mindezek mégis átfogható-megöllehető-belátható tárgyasulások voltak, melyek nem félelmes zavarok, hanem eligazodási biztonságot alapjai. S ha egyáltalán volt értelme a levelező tagozatos andragógiának, felnőtt emberek munka melletti pallérozásának – hát épp ez volt, ez lehetett a magyarázatra nem szoruló észszerűsége a vállalt-vallott-tagadott függésnek, mely évfolyamfelelős tanárt vagy virtuális osztályfőnököt legitimálhat egy főiskolán.

Persze, eltérő kulturális terekből elkülönböző befogadói tereket is lehet kreálni, *hivatásgyakorlási* tétellekkel, valamely harmonikus életút garanciájaképpen elkönnyvelt állapotban. Más, kreatív műfajokban, nem kellett talán mindenkor Varga Lajos közvetlen meggyőző hatása, hanem elégnek bizonyult markáns álláspontja, szemüvegének fókusz távolsága, egy kulturális univerzumból fénylő csillagot kiemelő teremtő gesztusa is, hogy mindaz az életút-erősítő adomány, melyet felmutatott, kulturális flow-ként szétterjedjen, megerősödjön, áthasson érzékeny lelkeket, akik majdan viszik tovább, gazdagítják, sokszorozzák a tudhatóságokat. E *kreatív univerzum*, melynek valahol inspiráló kreatora Sokak számára épp Varga Lajos volt, seregnyi diák számára az én optikámon át valamiféle parttalan könnyedségűvé és rombolhatatlan magabiztosságúvá vált köztes világ volt akkoriban, a nyolcvanas évek hajnalán: a tudható világ iránti legmélyebb alázat és hódoló nyitottság attitűdjét kínálta egyik oldalon, s a rettenthetetlen munkabírás, megküzdés, bizonyításkényszer adta elhivatottságát a másikon. A rendteremtés, eligazodás, definiálás pontosságát emitt, s az involvált, megszállott, teremtett iránti révült tisztelet sodrását amott. A vállalásos ember közléskényszerszere,

megváltásparadigmája hatotta át narratíváit, de azzal a tűzfényes óvatossággal, amely a mellékhatások kedvezőtlen voltától visszarettenni hajlamosakat talán még nem sodorja erővel-erőszakkal valamely kulturális kiszolgáltatottságba, csupán elringatja a mérlegelés-gondolkodás-megfontolás lapályos tófelszínén. Pedig, talán e sok *áttételes hatásnál, mélyre elültetett bizonyosságnál, hódoló érdeklődésnél, alázatos ismeretvágnál nem is igen volna lehetséges nagyobb ajándék*, melyet diák tanárától, kolléga kortársától, olvasó szerzőjétől kaphat. A *normaértékű elvárásrend*, ez a „lényeglátó-esztétika”-mentes miliő (persze) könnyedén kitermelte a korszakos értelmiségi szereptudattal és ehhez méltó, vállalni merész érzékenységgel élés körülményeit – s csak azokban is maradt meg tovább, akiknek ez sikerült.

Ezt a „vállalásos”-t immár vagy harmadszor körmölöm ide..., kissé modorosnak is tetszhet, ahogyan számomra is kérdéses volt szinte már az első főiskolai órán, mit akar ez jelenteni Varga Lajos szótárában. De mert tán Nagy László, Pilinszky, Utassy, Spiró, Poszler, Határ Győző, Mészöly, Csalog, Gion és szinte profetikus sorsú mások minőségjelzőjeként használta, megmaradt bennem a sorsválasztás e kegyetlen és önemésztő verziója olyan jelzőtartományban, melynek ma már – talán mosolyognivalóan esztétikátlanul, de annál személyesebben – épp Varga Lajos lett egyik méltó példázata számomra. Kihívó sorsparadigma, neki-buzdulás és beteljesítés, mersz és áthatás, a „...*Ki viszi át...?*” kérdésre adott szuverén válasz személyesítőddött meg Benne, látatva és átéléshez előkészítve azt, hogy a téreörök zúzós iramában miként feszül a méltó megmaradás kényszerszere a környező, fals és korlátolt kultúrterek ellen...

Nos, épp ez emlék intenzitásától, a silány és méltatlan kor vagy környezet ellenében megfogant válasz morális méltóságától és normateremtő eleganciájától maradt meg bennem a szofisztikált és esztétikailag parfümált beszédmódra kényes Varga Lajos oktatói és közbeszélői attitűdje. Legegyszerűbben úgy fogalmaznám: nemcsak azért emelem be a laudáció körébe a szubjektív impulzusokat, az oktatói személyiség jegyeit, mert azok az *átélhető és tudatosítható korélmény*, a „benne-lét” igénye és akarása, a személyes visszaigazolás és hitelesítés vállalható-vállalendő attitűdje felé vitték hallgatóit-olvasóit. Hanem azért is, mert megérintette, „megszelidítette” interjúalanyait, és mert tudásmagaslata is hitelesítette kérdéseit, s amikor nem kérdezett is, legott választ adott a befogadni kész hallgatójának. *Amit ekképpen Varga Lajos Mártontól*

a pedagógia valóságaként kaptunk, úgyszintén a valóság pedagógiájává, esztétikájává, etikájává lett sokunk számára, a benne-lét élményével és terével, a tudni érdemes tudások erejével. S ez az, amit az irodalmi riportkötetek mellett több költészeti dokumentumtárban is felmutat: a szubjektívát a közösben, a különöset az univerzálisban, a személyest és esendőtt a társasban ragadta meg. Úgy érzem, ez jogosít föl, vagy legalább biztat arra: szerkesztői Én-jét tegyem főszereplővé, rendezői szándékát az alkotás kontrolljának megtartójává, s a morális megtartó erőt maga az alkotói oeuvre vezérfonalává. Lételméleti lelkiismeret, kultúrakutatási aprólékosság, ontológiai státuszbiztonság formálta esztétikáját, retorikai szabatoság keretezte mondanivalóját, s a tévedés jogának fenntartásával tetézte üzenetközléseit.

Ez a sok „múltidő” itt nem nekrológ jele..., hanem épp a permanens változandóság elismerésére fókuszált hajlandóság komolyanvétele. Olyan

közgondolkodóé, kinek nem órája van a folyamatokhoz, hanem ideje van a megértéshez, belátás-képesség alázatosságához, a műegész és a befogadó viszonyának, kötelezettségeinek mérlegeléséhez.

A megmunkált tudás elvitathatatlan tőkéje, az értelem kinyilvánításának kötelezettsége, s a kritikai pillantás szikrázó tisztasága az, ami Lajost vállalásosan példázatosá tette számunkra, s teszi folytonosan is, tudásterek és elszánt erők kísértésével, eredményeivel és próbatételeivel. Tanító ereje olyan kulturális teret nyitott, melybe a bebocsátás méltóságával bárki beléphetett – ha a maga miszsióját felfogta, vállalta és teljesítette is. Köszönő érte NEKI, ezt a leckét (talán) megtanultuk, s nem egyszerűen csak átlapoztuk! Próbára tett avval, hogy önnön mércénk alapjait konstruálta meg készítéseivel...

Isten éltesse 70. születésnapján...!

